

“Rusiyada əvvəlimci türk qəzetəsi”

Dünyada ittifaq olmasa heç bir cəmiyyət işi bina tutmaz. Bizim sabiq cəmiyyətə xeyriyyə bina tutmadığından teatro oynayan otaq boş qaldığından aşkar oldu ki, müsəlman qardaşlarımızı bir yerdə cəm edib zəmanəyə müvafiq məktəbxanalar açıdırıb küçə və bazarlarda qalan uşaqları oxutmaq olmayacaq. Elmsiz bu zəmanədə dolanmaq mümkün degil.

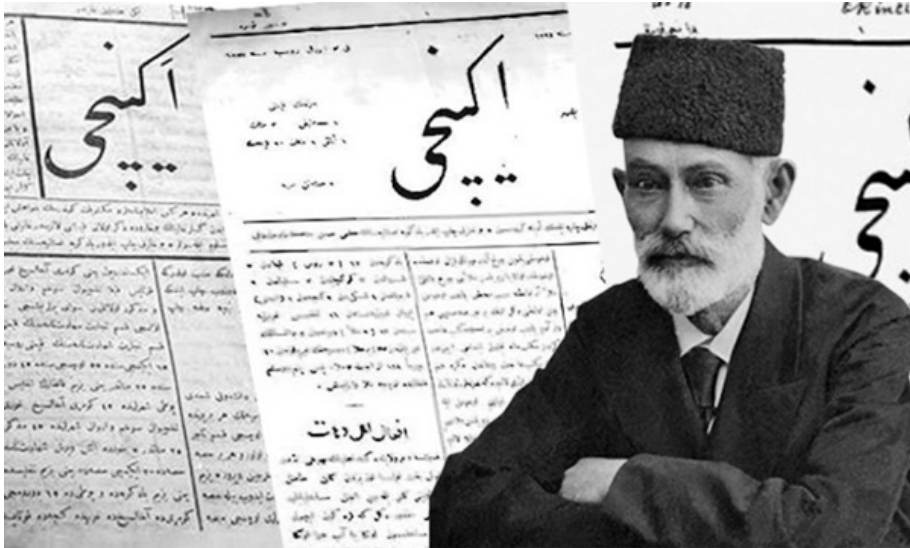
Ələlxüsus, bizim yerlərdəki qonşularımız elm təhsil edüb gün-gündən irəli gedüb bizim əlimizdə olan mülk-məlimizə sahib olurlar və bir az vaxtdən sonra biz onlara rəncbərlilik edüb onların malını daşımaqdan öləri kirəkeşlik edəcəyik. Belə də nə qayırmalı? Hər kəsi çağırıram gəlmiyər, göstərirəm görmüyor, deyirəm qanmıyor. Axırdə gördüm ki, onları haraylayıb çağırmaqdan, onlara deməkdən başqa bir qeyri-ələc yoxdur.

Olmaz ki, mənim sözümi eşidənlərdən heç bir qanan olmasun. Necə ki, bir bulağın suyunun altına nə qədər bərk daş qoysan bir neçə yıldan sonra o su tökülməkdən o bərk daşı murur ilə əridib dəşər. Habelə, söz də, ələlxüsus doğru söz murur ilə qanmazın başın dəşib onun beyninə əsər edər. Belə də bən onları necə görürəm və görmək mümkündürmü? Hər kəs öz qəra sandüğünün üstə oturub onun içində olana səcdə edər və sanduğı doldurmaq fikrindədir. Amma ətrafda müsəlman qardaşlarımız bir-bir düşmənimiz əjdahanın ağzına düşüb yox olduğunu görmək də istəmiyor.

Belədə qəzetə çıxarmaqdan savayı bir qeyri-ələc yoxdur ki, kağızın üstə yazılmış doğru sözlər qapı pəncərələrdən o iman mənzillərinə çata bilsun. Heç olmaz ki, doğru söz yerdə qalsun. Hər ildə on qəzetə oxuyandan birisi okuduğunu qansa onların qədəri il-bəil artır. Axırdə o bəndə ki, suyun qabağını kəsmişdi və suyu axmağa qoymuyur idi rəxtə tapar və su murur ilə bəndi uçurub aparar. Sonra düşmənin düşmənlili, dostun dostluğu və dost göstərən doğru yolun doğru olmağı aşkar olar.

Bəs qəzetəyi necə çıkardım, pul yoq, yazıcı yoldaş yoq, çapxanə yoq, hurufat yoq, omlə yoq, 1-2 yüzdən artıq oxuyan də olmayacaq. Dövlət tərəfindən izn almaq də ki, bir büyük belədir. Bizim qubernator mütəvəffı general Staroselski - doğrudur, xalis rus idi, amma onun övrəfi gürcü qızı idi. Ona görə Qafqazın biz əhlini artıq dust tuturdu, mən ona dərdimi deyəndən sonra məsləhət gördü ki, qəzetənin adını “Əkinçi” qoyum ki, guya məhz əkin və ziraətdən danışacaq və özü də boynuna çəkdi ki, senzuralığı qəbul eləsün.

Bu tövr ərizə verib izn aldım. Çünki əvvəl vaxtdə yazı-pozu şikəstə xəttilə olurdı və basma xəttini oxuyan yox idi və təmam Rusiyədə işlənən hurufat çox yəman idi, ona görə bana məsləhət elədilər ki, qəzetəni daş basmasılə (litoqrafiya) basdırım. Bən buna

1905-ci ildə nəşrə başlayan ilk gündəlik anadilli qəzet “Həyat”ın nəşrinə ürəkdən sevinən Həsən bəy Zərdabi ağır xəstə olmasına baxmayaraq onun fəaliyyətinə həm qələmi, həm də tövsiyyələri ilə ustad yönü vermişdi. Milli mətbuatın atası bu qəzetdə çap etdirdiyi “Rusiyada əvvəlimci türk qəzetəsi” xatirəsi ilə “Əkinçi” nin məramını və keçdiyi yolu qəzetçilərin yeni nəslinin diqqətinə çatdırmışdı.

Bu bioqrafik yazı sonrakı dövrdə tədqiqatçılar üçün qiymətli mənbəyə çevrilmişdir. Həmin xatirəni “Əkinçi”nin 150 yaşının tamam olduğu gündə oxuculara təqdim edirik.

razı olmadım. Çünki litoqrafiya ilə çıxan qəzetə həftədə bir və ya iki dəfə çıxa bilyor. Amma mənim ümidim vardı ki, sonra qəzetəni hər gündə çıxarım və bir də Osmanlı və İran məmləkətlərində əvvəl vaxtdə qəzetələr çıxıyordu və onlar da hürufat ilə basılırdı və daş üstə çıxanlar da sonra hurufat ilə basılaçaqdı.

Belədə yaqşı olurdi ki, işin binasından oquyanları basma xəttinə öğrədim ki, sonra dübarə zəhmət çəkib onları təzadən basma xəttinə öğrətmək lazım olmasun. O vaxtdə Bakuda iki basma xanə var idi. Onların birindəki – “gubernski pravleniyanın” idi, birəcə müsəlman hürufatını alayarımcıq düzən Minasov adlı erməni var idi. Onu gətirib danışdırdım söz verdi ki, nə qədər hürufat düzən lazım olsa öğrədib mənim qəzetəmdə işlədər.

Sonra fikrə getdim ki, yaxşı hürufatı haradan alım? Rusiyədə doğrudur, yaxşı hürufat yox idi, amma qəliblər qayırdub təzə hümfat tökdürmək mümkün idi. İş burasındadır ki, təzə qəliblər qayıran karkarçı 5-10 putdan öləri onları qayıрмаğa razı olmazdı. Əvvəl vaxtdə İstanbulda olan bizim Sirvanlılar ilə mənim irsali-mərsulum var idi. Onların yazmağından bildirdim ki, orada bizim türk dilində bir neçə qəzetə çıxır. Hətta onlardan gündə çıxanı da var. Ona görə lazım bildim ki, gedib İstanbulu da ziyarət etdim və orada işlənən yaxşı hümfatdan 5-10 put alub gətirim.

və bazarlarında paylamaqdan savayı qeyri şəhərlərə də müftə göndəirdim ki, qəzetə oxumağa adət eləsinlər.

Əvvəlimci nömrələri çıxarmağın zəhməti çox artıq oldu. Yayda şagirdlərim Bakıdan evlərinə getmişdilər, mən tək qalmışdım və bir də Minasov ömründə qəzetə işi görməmişdi və çox ağır işləyirdi. Ona görə özüm yazırdım, hürufatı düzməyinə kömək edirdim, qətlərləri düzəldirdim. Əvvəlinci yarım ili, yəni yanvarın birinəcən 500 manata qədər zərər elədim. Amma müştərilərimin qədəri yüzdən 300-ə qədər artdı. O ki, yüzbaşılar da naçalniklər onlara qəzetəni vaxtında göndərmədiyinə görə onların qədəri azaldı.

Yanvarın birindən 400-ə qədər müştərim var idi. Novruzdan sonra qəzetənin vəərəqlərini böyüklətdirdim, o ilin payızında qəzetəni həftədə bir dəfə çıxartdım, çünki yazıcı yoldaşlarım gün-gündən artırdı və Minasov öz bacısı oğlu ilə işə artıq öyrənmişdi. İl qurtaranda hesabımı çəkib gördüm ki, min manata qədər zərərim var. Üçüncü sənə, 1877-ci sənədə yüzbaşılardan savayı 400-ə qədər müştərim var idi.

... Mənim əvvəlinci köməkçilərim şagirdlərim idi. Onlar yazmaqdan savayı qəzetəni müftə paylamağa, postaya verməkdə kömək edirdilər. Onların hamısı qəzetə oxumaq ilə yazıb oxumağı öyrənmiş idilər və öz vətən dilində qəzetə görəndə çox şad olurdular. O günü onlar üçün bir büyük bayram olurdu.

“Əkinçi”nin əvvəlinci bədbəxtliyi qubernator Staroselskinin Bakıdan getməgi oldu. Ondan sonra yeni qubernator Biryogını sensor oldu. Qəzetənin ikinci büyük bədbəxtliyi Osmanlı dəvasının başlanmağı oldu. Nə qədər Osmanlı dəvası başlanmamışdı bir tövr Biryogını ilə yola gedirdim. Elə ki, dəva başlandı özləri rus olmuyan, amma rus dövlətinə ixtlas göstərmək istəyənlər əz on cümlə Biryogını hər bir cəhətdə artıq diqqət edib qəzetə çıxarmağı dişvar elədilər.

“Əkinçi”yə ixtiyar vermişdilər ki, siyasi xəbərləri qeyri-qəzetlərdən götürüb çap eləsin. Amma onlar birisini də çap etməyə qoymadılar və bir tərəfdən də müştərilərimiz dəva xəbəri istiyorlardı. Senzordan təvəqqe elədim ki, özü qeyri qəzetələrin siyasi xəbərlərindən göstərsin ki, hansıları çap etmək mümkündür. Ona da razı olmuyub izn verdi ki, dövlət tərəfdən hər gündə gələn telləri çap edim. Əlbəttə, həftədə bir dəfə çıxan qəzetədə bir həftənin müddətində gələn tellərin hamısını çap etmək mümkün degil idi. Çünki hər gündə 2-3 yüz sətə qədər tel gəlirdi və onlardan seçib lazım olan qədərini də basdırmağa qoymadılar. Xülasə, siyasi xəbərləri basmaq mümkün olmadı və müştərilər mənədən çox narazı oldular.

Müsəlmanların düşmənləri ki, Staroselskinin vaxtında bir iş görə bilmiyoridilər hər tərəfdən “Əkinçi”nin üstə tökülüb onun bağlanmagına səy etdilər. Jandarma polkovnikinə hər gündə mənədən və “Əkinçi”dən adsız donoslar göndərdilər. Jandarma tərəfindən

mənim üstümə qarovulçular qoyuldu. Onların birisi mənim rus qulluqçumun qardaşı adına gecələr mənzilimin içində yatırdı, birisi də küçə qapusunda durub mən hər tərəfə gedəndə məni aparub gətirirdi. O vaxtdə mən hər gecə 1-2 saatə quluba gedib bilyard oynuyurdum və o jandarma polkovniki də bəzi vaxtdə mənim ilə oynuyurdu.

Onilə belə həftədə bir neçə dəfə o polkovnik məni apardub mənədən cavab istiyordu ki, doğrudurmu, filan günü axşam filankələrin yanma gedib filan sözü demisən. Mən ona cavab verirdim ki, filan saatdə sənin ilə bilyard oynuyurdum. Deyirdi ki, bən özüm də yaxşı biliyorum. Amma neyləyim zakon belədir, gərək xəbər alım. Belə danosları birəcə jandarmaya versəydilər genə dörd yarı idi. Amma onları vəzirlərə, sərdara və qeyrilərə də göndərdilər ki, onların cavabların yazmaqdan biçərə jandarma yorulmuşdu. Amma buniylə belə mən qəzetəni vaxtlərində çıxarırdım.

Elə ki, Dağıstanda şuluqluq başlandı “Əkinçi”nin günü dəxi artuq gərə oldu: Bir gün Nəcəf bəy Vəzirovun məqaləsini ki Moskovdan göndərmişdi - vermişdim düzməgə. Məqalədə bir dərviş bazarda dükənlərin qabağında qəsidələr oxuyub onları elm təhsil etməgə çağırırdı, Sensor qol çəkib çap olmağa icazə vermişdi. Qəzetə çap olub paylanandan sonra qubernatorun hökmünə görə o nömrəni bağlayub məni istədilər. Gedib gördüm ki, mənim Minasovum oradadır.

Qubernator buyurdu ki, Minasov deyir ki, dərvişin sözlərinin qeyri-mənası var. Ona görə nömrəni bağlayıb sana hökm edirəm ki, bir qeyri nömrə çap edəsən. Cavab verdim ki, qeyri nömrə çıxarda bilmərəm.

Mən gedəndən sonra qubernator özi bir nömrə çıxardub paylatdı. Çünki nömrə mənim admdan çıqmışdı. Mən təvəqqe elədim ki, dəxi mənim adımdan qəzetə çıxarmasınlar. Bu tövr mən istiyordum ki, qəzetəni vaxtilə bağlayub dəva qurtarandan sonra çıxardım. Amma müsəlmanların düşmənləri əl çəkmədilər. Bir gün gimnazianın direktoru bana məlum elədi ki, sərdarın hökmünə görə gərək mən Yekatininadər şəhərinin gimnaziyasına müəllim gedəm. Ona görə mən ərizə verib qulluqdan çıxdım. Çünki mən Bakıdan çıxıb müsəlman işlərindən kənar olmağı özüm için ölüm hesab edirdim.

Dəva qurtardı, amma mənim Bakuda qalmağım müşkül oldu. Padişahlıq qulluğuna məni götürmədilər və bakılılardan heç kəs məni qulluğa götürmədi. 1-2 yerdə cəmiyyət qulluğuna gəlmək istədim ki, amma məni seçkidə qərələdilər və qərəliyənlər də Bəku müsəlmanları oldu ki, oraya xaricilərdən itixab etdilər. Belə də mən əninki, “Əkinçi”ni çıxarda bilmədim, hətta Bakuda da qala bilməyib öz kəndimizə köçüb getdim.

**Həsən bəy Zərdabi
“Həyat” qəzeti, 1905-ci il**